

יחסי ערב הסעודית ואיראן: גידור סיכונים הכרחי

יואל גוז'נסקי ודני סיטרינוביץ | 13 במאי, 2025 | גיליון 1981

ביקור שערך בטהראן באפריל שר ההגנה הסעודי, חאלד בן-סלמאן, ופגישתו עם המנהיג העליון של איראן, עלי ח'אמנאהי, נועדו לאפשר לערב הסעודית ולאיראן ליצוק תוכן בחידוש היחסים ביניהן במלאות לו שנתיים. הביקור התקיים על רקע השיחות בין איראן לארצות הברית, שתכליתן גיבוש הסכם סוגיית הגרעין ודיווחים על אודות תקיפה ישראלית ו/או אמריקאית אפשרית נגד מתקני הגרעין של איראן. לערב הסעודית ולאיראן כאחת עניין לשמר ולחזק את הקשר ביניהן, אולם בולט במיוחד רצונה של ריאד להרחיק את עצמה מכל קונפליקט באזור העלול לפגוע גם בה, באמצעות הידוק הקשר בינה לבין איראן.

ב-17 באפריל, על רקע חידוש השיחות בין איראן לארצות הברית בנושא הגרעין והדיווחים על אודות כוונה ישראלית לתקוף את מתקני הגרעין באיראן, נערך באיראן ביקור שר ההגנה הסעודי, חאלד בן-סלמאן, שבמסגרתו הוא נפגש עם המנהיג העליון של איראן. ביקור זה היווה ציון דרך ביחסים שבין ערב הסעודית לאיראן: זו הפעם הראשונה מאז 2006 שבכיר סעודי פגש במנהיג העליון של איראן. ביקורו של חאלד, אחיו של יורש העצר הסעודי והשליט בפועל של הממלכה נועד, כך נמסר, להעביר מכתב (שתוכנו לא פורסם) למנהיג העליון מאת המלך סלמאן, אביו. הביקור שיקף את רצונן של ערב הסעודית ואיראן כאחת להדגיש את מחויבותן להסכם מ-2023, שחידש את היחסים ביניהן.

ערב הסעודית היא זו שדחפה לחידוש היחסים עם איראן כשברקע שינוי תפיסתי במדיניות החוץ של ריאד, רחב מעבר ליחס לסוגייה האיראנית. בשלוש השנים הראשונות שלו כמנהיג דה פקטו, התנהלות שנתפסה כ"פזיזות והרפתקנות" אפיינה במידה רבה את מהלכיו של מחמד בן-סלמאן בזירה הפנימית והאזורית. אלא שמאז, יורש העצר אימץ בהדרגה גישה מאופקת יותר במדיניות החוץ, דומה לזו שאפיינה את הממלכה עד שדרוג מעמדו. ערב הסעודית מעדיפה בעת הנוכחית דיפלומטיה על פני מאבק מזוין, כדי שתוכל להתרכז בתהליכי מודרניזציה חברתית-כלכלית ולמשוך השקעות הכרחיות, ולשם כך היא זקוקה ליציבות ביטחונית ורגיעה מול מתחרים ואויבים.

ב-2023, אז נחתם ההסכם בין ערב הסעודית לאיראן, הלכה ערב הסעודית בעקבות איחוד האמירויות וחידשה את יחסיה עם איראן, שנותרו בעקבות חרם מפרצי שהוטל ב-2016 על איראן ואשר הובל על ידי ריאד. הממלכה הגיעה להסכם מעמדת נחיתות, לאחר כשלון הגישה התקיפה בה נקטה ולנוכח יחסי הכוחות הא-סימטריים בין המדינות, כשהנהגתה מעדיפה

דיפלומטיה וקשרים כלכליים כאמצעים לקניית שקט וביטחון מול יריבתה האזורית המרכזית. העליונות הצבאית של איראן הומחשה היטב בהתקפה האיראנית ב-2019 על מתקני זיקוק והפקת נפט בממלכה. סביר כי הסעודים אינם משלים את עצמם שההסכם יגרום לאיראן ולחדול ממה שהם רואים כמעורבות איראנית בעניינים ערביים. עם זאת, על סמך הדטאנט עם איראן בן-סלמאן יכול להראות למדינות האזור ולעולם כולו שהוא "המבוגר האחראי" באזור. בנוסף, ריאד מקווה כי סין, שהעניקה חסות להפשרת היחסים בין ריאד לטהרן ויש לה מנוף כלכלי לא מבוטל על איראן, תפעיל את השפעתה על טהראן ותדרבן אותה לדבוק בהסכם. עניין זה מרכזי בעיני ערב הסעודית ומהווה מבחינתה שיקול מרכזי בהדגשת הסיוע מבייג'ינג בגיבוש ההסכם.

ואולם, אין מדובר בפיוס עמוק ומהותי בין המדינות אלא בדטאנט - הפשרת המתיחות על פני השטח. וכך, השינוי המרכזי ביחסים בין המדינות נוגע לרטוריקה ולהפחתת העוינות הגלויה: שתי המדינות מכירות בכך שיש יותר יתרונות למצב הקיים על פני עוינות גלויה. בחודשים הראשונים שלאחר החתימה על ההסכם נראה היה שריאד מנסה לצקת בו תוכן עבור איראן, כלכלי בעיקר, כדי לדרבן אותה לשקול בזהירות פעולה כלשהי נגד אינטרסים סעודיים. יותר משנתיים לאחר החתימה על ההסכם, לא נראה שניסיון זה צלח. זאת, שכן ככל הידוע אין השקעות סעודיות באיראן, אשר אינה יכולה לרשום לעצמה רווחים כלכליים כלשהם ישירות מההסכם. מדיווחים שונים עולה כי איראן הייתה רוצה לראות פירות משמעותיים יותר להסכם, ככל הנראה בתחום הכלכלי-מסחרי, ומקווה למיצוי "[הפוטנציאל](#)" שלדעתה גלום בו.

בראית הסעודית, לאסטרטגית הדטאנט חשיבות יתרה, שכן היא נועדה לבודד את הממלכה מקונפליקט אפשרי בין איראן לארצות הברית ו/או ישראל, ולהרחיקה מ"קו האש". בקרב הסעודים מקנן חשש כבד שהם עלולים להיות מטרה לפגיעתה הרעה של איראן במקרה שזו תגיב על התקפה נגדה - איומים ברוח זו אף [הועברו](#) על-ידי איראן ונועדו לאזנניים סעודיות ושל יתר מדינות המפרץ הערביות. איראן מבקשת למנוע ממדינות המפרץ להעניק גישה אמריקאית לבסיסים בשטחן ועל ידי כך לנסות לסכל מתקפה עליה. דווח כי [איחוד האמירויות](#), החוששת גם היא מתגובה איראנית, אכן הגבילה פעילות אמריקאית צבאית מתחומה. לא ברור האם ניתנו ביטחונות כלשהן מצד שר ההגנה הסעודי לבכירים האיראנים אשר לשימוש אמריקאי בבסיסים בשטח הממלכה - אך הסבירות לכך גבוהה.

גם איראן מייחסת חשיבות רבה להסכם עם הממלכה. "כמו שאמרתי בעבר למלך עבדאללה, אני אומר לך כעת - אני מאמין שיחסים קרובים בין איראן לבין ערב הסעודית ייטיבו עם שני הצדדים, אם גם אתה מאמין בכך אזי ניתן להדק את היחסים בינינו" - [כך](#) תיאר ח'אמנאהי את ראייתו את היחסים בין מדינתו לבין ערב הסעודית בפני שר ההגנה הסעודי בפגישתם. אמנם ניתן לזלזל בהצהרה זו לנוכח עומק הפער האידיאולוגי בין המדינות והחשדנות העמוקה ביניהן, אבל בראייה לאחור, ברור שההסכם בין ערב הסעודית לאיראן, הגם שבוודאי שירת את

ההנהגה הסעודית, היה גם אחד ההישגים המשמעותיים שההנהגה האיראנית, אז בראשות הנשיא ראסי, השיגה בתחום מדיניות החוץ שלה. לראיה, ההשקעה המרובה של הנהגתה בשימור ההסכם, בין שבביקורים הדדיים של מנהיגים משתי המדינות ושיחות הטלפון המרובות ביניהם. יתר על כן, ההסכם בין המדינות עמד במבחן לא פשוט לנוכח ההתפתחויות האזוריות בשנתיים האחרונות - מתקפות הטילים של איראן על ישראל והתגובה הצבאית הישראלית נגד איראן, וגם המערכה נגד החות'ים בתימן.

לזכות טהראן נרשמו מספר הישגים כתוצאה מההסכם עם ערב הסעודית. בראשם זהירות ערב הסעודית מהצטיירות כתומכת בפועל או מאחורי הקלעים בתקיפה נגד איראן, וסביר שהיא תציג עמדה זו גם בביקור הקרוב של הנשיא טראמפ בריאד. בהקשר זה יוזכר גם עיכוב תהליך הנורמליזציה בין ישראל לבין ערב הסעודית (הגם שבראית איראן עדיין קיים סיכוי להתממשותו). מעבר לכך, הגידול במספר עולי הרגל הסעודים למכה ומדינה והפעילות המופחתת של ערב הסעודית נגד המיעוט השיעי בממלכה הם תוצאה ישירה של ההסכם בין המדינות. זאת ועוד, גם כאשר טהראן ממשיכה להעביר ציוד צבאי לחות'ים בתימן, הסעודים נזהרים מאוד שלא להפר את ההסכם, והם בוחרים לשמר את המדיניות "הרכה" מול החות'ים, שכיום נחשבים ממובילי "ציר ההתנגדות", כל עוד החות'ים לא מפרים אותו. לאור העובדה שערב הסעודית היא המפתח לעולם הסוני, ההתקרבות בינה לאיראן העניקה לשאר המדינות הסוניות "אור ירוק" להעמקת קשריהן עם טהראן, ואפשרה לטהראן עצמה לחזק את מעמדה בארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, שמטתו נמצא בערב הסעודית.

זאת ועוד, הביקור של שר ההגנה הסעודי באיראן מהווה מבחינת איראן אינדיקציה לחשש בערב הסעודית מראייתה כקשורה בדרך כלשהי לאיום הצבאי על איראן ולכך שאם וכאשר איראן תותקף, ערב הסעודית תקפיד לא לקחת חלק בתקיפה. על רקע האיומים מצד ישראל ובעיקר מצד ארצות הברית לפעול נגד מתקני הגרעין של איראן, הבטחה סעודית, אם ניתנה לאיראן, היא משמעותית במיוחד הן בפן האסטרטגי (כמסר שמדינות ערב לא ישתתפו בתקיפה) והן בפן האופרטיבי. גם העובדה שערב הסעודית [מבקשת לתווך](#) בין ארצות הברית לאיראן בנושא הגרעין ממחישה לטהראן את רצונה של ריאד להבטיח שסוגיית הגרעין תיפתר בדרך מדינית וכי הממלכה שואפת להיות נייטרלית. מנגד, ראוי לציין כי ההסכם עם ערב הסעודית (וכן ההתקרבות לשאר מדינות המפרץ, דוגמת איחוד האמירויות) מגבילים מאוד את יכולת התגובה האיראנית אם וכאשר תותקף או כאשר הלחץ הכלכלי האמריקאי עליה יגבר. זאת משום שכיום היכולת של טהראן לחזור לתקיפות של 2019 נגד מיכליות במימי המפרץ או לתקוף ישירות את ערב הסעודית נחלשה במידה ניכרת עקב ההסכם עם ערב הסעודית.

ההסכם בין ערב הסעודית לאיראן לא הוביל לפריחה כלכלית ביניהן, בעיקר עקב הסנקציות המוטלות על טהראן. אולם ייתכן שהסכם גרעין שיכלול את הסרת הסנקציות מעל איראן - חלקית או במלואן - יאפשר להן להעמיק את הקשרים הכלכליים ביניהן בין השאר באמצעות

השקעות סעודיות נרחבות באיראן וייתכן שאף יאפשר לפתח "אזור סחר חופשי" ביניהן. ערב הסעודית תוכל גם למלא תפקיד משמעותי בכל הסכם גרעין עתידי, שכן השקעותיה יבטיחו להנהגה באיראן את "פירות ההסכם". אינטרס איראני נוסף הוא לקבל מחויבות כלשהי מערב הסעודית אשר לעתיד תוכנית הגרעין שהממלכה מבקשת לבנות בתחומה.

משמעויות לישראל

בתקופה הקרובה יעמוד ההסכם בין ערב הסעודית לאיראן בפני אתגרים כבדי משקל: האפשרות לחתימת הסכמים ביטחוניים בין ארצות הברית לערב הסעודית, שיכלולו הספקת אמל"ח אמריקאי מתקדם ויתכן גם פיתוח תוכנית גרעין; המשך המערכה נגד החות"ים בתימן והסבירות, לאור איומי החות"ים כי גם ערב הסעודית תהיה יעד לטילים ולכטב"מים שלהם. ובנוסף, האפשרות הממשית לתקיפת מתקני הגרעין של איראן (שאיראן עלולה להגיב לה גם נגד מתקני הנפט במפרץ) וחידוש שיח הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית. כל אלו יעמידו את שימור ההסכם בין המדינות במבחן. אך בעת הנוכחית, נראה שרק התפתחות חריגה תגרום להנהגות בטהראן ובריאד לנטוש אותו.

ישראל לא רואה בחיוב את חיזוק היחסים בין איראן לבין ערב הסעודית, שכן בירושלים מעוניינים בהעמקת בידודה של איראן באזור ובביסוס – גם באמצעות נורמליזציה עם ערב הסעודית – מערך של מדינות "פרגמטיות", שיצא חוצץ נגד איראן. אלא שלסעודים ראייה "משוכללת" יותר של הפוליטיקה האזורית, אשר אינה תואמת את זו הישראלית. בראיית ריאד, אסטרטגית הדטאנט, שבמסגרתה שחקנים מבקשים את קרבת יריביהם תוך גידור סיכונים, הוכחה כיעילה: גם להערכתן של מדינות המפרץ האחרות, הדטאנט האזורי מנע בסבירות גבוהה מאיראן ושלוחיה לפגוע בהן בעת העימות בין איראן לישראל. בתנאים מסוימים, גם ישראל תוכל להשתלב בסדר אזורי חדש, שהרי בראיית ריאד אין מניעה עקרונית לקיום קשרים עם איראן ועם ישראל במקביל. גם איראן נאלצת לקבל את הקשרים שבין מדינות המפרץ לישראל, למשל בין איחוד האמירויות, השומרת על יחסים קרובים עם איראן, לבין ישראל.

בפן המדיני, ההסכם הוכיח את חוסר התוחלת שבניסיון להטיל מצור מדיני על טהראן או לבנות מחנה אנטי איראני, תוך גיוס מדינות ערב להטלתו, ואף שימש לאיראן פלטפורמה להתקרבות לשאר מדינות המפרץ. על רקע המאמצים של איראן וארצות הברית להגיע להסכם הגרעין, חשוב להדגיש כי ההתקרבות בין טהראן לריאד מובילה לכך שבניגוד מוחלט להסכם הגרעין הקודם, הפעם ערב הסעודית תומכת בפתרון מדיני לסוגית תוכנית הגרעין של איראן וייתכן שאף תבקש לסייע בהשגתו. כפועל יוצא של מדיניות זו, הסבירות שהיא תתמוך או תסייע לתקיפה נגד אתרי הגרעין נמוכה ביותר, וצפוי שהיא אף לא תהסס להפעיל לחץ על ארצות הברית (ודרכה על ישראל) כדי למנוע תקיפה שכזו.

